

Περί Έρωτος και Αγάπης

Αντρέας Ιωαννίδης

Ιστορικός Τέχνης

Αναπλ. Καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών

Με το δεύτερο μέρος του αφιερώματός μας στον Έρωτα, προσεγγίζουμε το χριστιανικό Βυζάντιο. Δύσκολη περίοδος περί τα ερωτικά, όταν μάλιστα προηγείται η Αρχαιότητα με τα άπειρα γυμνά της και τους θεούς να δίνουν το παράδειγμα με το να ερωτεύονται προς κάθε κατεύθυνση.

Τώρα τα πράγματα αλλάζουν στο θεοκρατικό Βυζάντιο. Τις συνειδήσεις εποπτεύει μια θρησκεία που τη διαχειρίζεται η Εκκλησία, η οποία ντύνει το γυμνό κορμί της Αρχαιότητας και πριμοδοτεί την κυριαρχία του πνεύματος πάνω σε ένα ενοχοποιημένο σώμα. Αυτό το πνεύμα οφείλει να είναι πάντα στραμμένο προς τον Θεό, έντρομο, διότι παραπαίει ανάμεσα σε έναν Θεό τιμωρό και έναν Θεό της αγάπης.

Θρησκεία, λοιπόν, ή μάλλον Εκκλησία και κυρίως ενοχή και τιμωρία. Ένας Χριστός Παντοκράτορας, άγιοι και άγγελοι να παρακολουθούν και να καταγράφουν τα πάντα. Άνθρωποι αμαρτωλοί, διότι ουδείς αναμάρτητος, να κουβαλάνε βάρος στις συνειδήσεις τους και κάποιο φόβο για τη μέλλουσα ζωή. Τα πράγματα δεν φαίνονται και τόσο ρόδινα. Μάλλον μαύρα, σαν το ράσο, παρόλο που αυτό φορέθηκε από τον κλήρο πολύ αργότερα, μετά τους βυζαντινούς χρόνους. Αυτή είναι η «βαριά» πλευρά μιας χριστιανικής αυτοκρατορίας.

Ίσως όμως τα πράγματα να μην είναι ακριβώς έτσι. Ή τουλάχιστον μόνον έτσι.

Ας απομακρυνθούμε, λοιπόν, από την εικόνα του θεοκρατικού Βυζαντίου και από τον τρόπο να βουλιάξουμε στην «άβυσσο» του μαύρου ράσου. Ας προσπαθήσουμε να εκμαιεύσουμε από αυτή την ιστορική περίοδο το ιστορικό της κομμάτι, αυτό που είναι πανανθρώπινο και οικουμενικό. Ας αναζητήσουμε τη νιτσεική επιταγή «να καταπιανόμαστε με την ιστορία, για να υπηρετήσουμε τη ζωή».¹ Και φυσικά αυτό το διαχρονικό κομμάτι είναι, στην προκείμενη περίπτωση, ο Έρωτας ως η ελκτική δύναμη

που ενώνει. Είναι η επιθυμία για τον άλλον. Αυτή η ελκτική δύναμη για κάποιους ανθρώπους ή πολιτισμούς έχει πιο σωματικό, υλικό περιεχόμενο, για άλλους περισσότερο πνευματικό και άυλο, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Βυζαντίου. Από κάτω, όμως, κρύβεται η ίδια πάντα ανάγκη για ένωση. Την ανάγκη αυτή ο Χριστιανισμός θα την αποκαλέσει Αγάπη και θα την τοποθετήσει στο κέντρο του κόσμου, διότι ο Θεός είναι Αγάπη.

Όσον αφορά, όμως, την ερωτική αγάπη, αυτή επιτρέπεται μόνο ανάμεσα σε άντρα και γυναίκα. Τα της Αρχαιότητας, ας τα ξεχάσουμε καλύτερα προς το παρόν.

Πρότυπο της αγάπης είναι η αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο, άρα και του ανθρώπου προς τον Θεό, στο βαθμό μάλιστα που ο άνθρωπος είναι πλασμένος κατ' εικόνα και ομοίωση του Θεού. Επομένως ο άνθρωπος αγαπώντας αναπαράγει την πνευματική αγαπητική σχέση με τον Θεό. Έτσι η αγάπη εμφανίζεται ως ο μοναδικός δρόμος προς την ανθρώπινη ολοκλήρωση, η οποία συνίσταται σε μια μορφή θέωσης. Δεν νομίζω πως είμαστε και πάρα πολύ μακριά από τον Πλάτωνα, ο οποίος θεωρεί ότι «του ολοκλήρου λοιπόν ο πόθος και η ορμή έχει τ' όνομα έρωας»² του οποίου τα φτερά είναι όχημα προς τον θεϊκό κόσμο. (Εδώ που τα λέμε, το αγαπώμενο πρόσωπο γίνεται και λιγάκι, αν όχι πολύ, ο... θεός μας.)

Ο απόστολος Παύλος θα μας δώσει ένα εξαιρετο κείμενο περί αγάπης, στην Α' προς Κορινθίους Επιστολή, καθιστώντας το συναίσθημα αυτό το κέντρο της ζωής: «Τώρα δε, εις την παρούσαν ζωήν, μένουν η πίστις, η ελπίς και η αγάπη, αυτά τα τρία. Μεγαλύτερο δε από αυτά, είναι η αγάπη».³ «Μείζων δε τούτων η αγάπη».

Αν πάμε πιο πίσω χρονικά, στην Παλαιά Διαθήκη, στο αναπάντεχα ερωτικό *Άσμα Ασμάτων*, ακούμε την υπέροχη και φοβερή συνάμα ρήση «κραταιά ως θάνατος αγάπη»,⁴ δυνατή σαν το θάνατο είναι η αγάπη. Και βέβαια, αν ο θάνατος είναι κραταιός, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι έχει

τη μορφή του αναπόφευκτου και του μοιραίου. Όταν όμως κάποιος τοποθετεί την αγάπη στο ίδιο επίπεδο με το θάνατο, την καθιστά αναπόφευκτη και την ταυτίζει με την ανθρώπινη μοίρα. Άρα γεννιέσαι για να αγαπήσεις. «Ζω για ν' αγαπώ και ν' αγαπιέμαι κι όχι για να μισώ» θα απαντήσει η Αντιγόνη στον Κρέοντα, στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή.⁵ Κατά προέκταση, ο άνθρωπος που δεν αγαπά δεν ολοκληρώνει την ανθρωπινή του μοίρα, η οποία, ω του θαύματος, παρότι μοίρα, δεν επιβάλλεται αλλά επιλέγεται. Όσο και αν αυτό ακούγεται αντιφατικό, είναι εντούτοις δηλωτικό του μεγέθους της ανθρώπινης ελευθερίας.

Αλλά και κάτι ακόμα μου φέρνει στο νου αυτή η σχέση αγάπης και θανάτου. Είναι αδύνατον να αγαπήσεις πραγματικά, εάν δεν δεχτείς να «πεθάνεις», ώστε να κάνεις χώρο στον άλλο μέσα σου και δίπλα σου.

Θυμάμαι ότι πάντα με γέμιζε ευδαιμονία, όταν έβλεπα δύο χέρια δίπλα να περιμένουν να αγκαλιάσουν το αγαπημένο πρόσωπο. Ταυτόχρονα, ωστόσο, γέμιζα με τρόμο και δέος, αναλογιζόμενος ότι η στάση αυτή του ανθρώπινου κορμιού θυμίζει σταυρό. Κατά τα άλλα, εκείνο που με μαγεύει τη Μεγάλη Εβδομάδα δεν είναι η Ανάσταση. Το θεωρώ άλλωστε φυσικό, αν κάποιος είναι θεός, να είναι αθάνατος. Με συνεπαίρνει, όμως, το γεγονός ότι ένας θεός δέχεται να πεθάνει ως άνθρωπος, από αγάπη για τον άνθρωπο. Είτε πιστεύει κανείς είτε όχι, τέτοιου είδους συλλήψεις είναι μεγαλειώδεις.

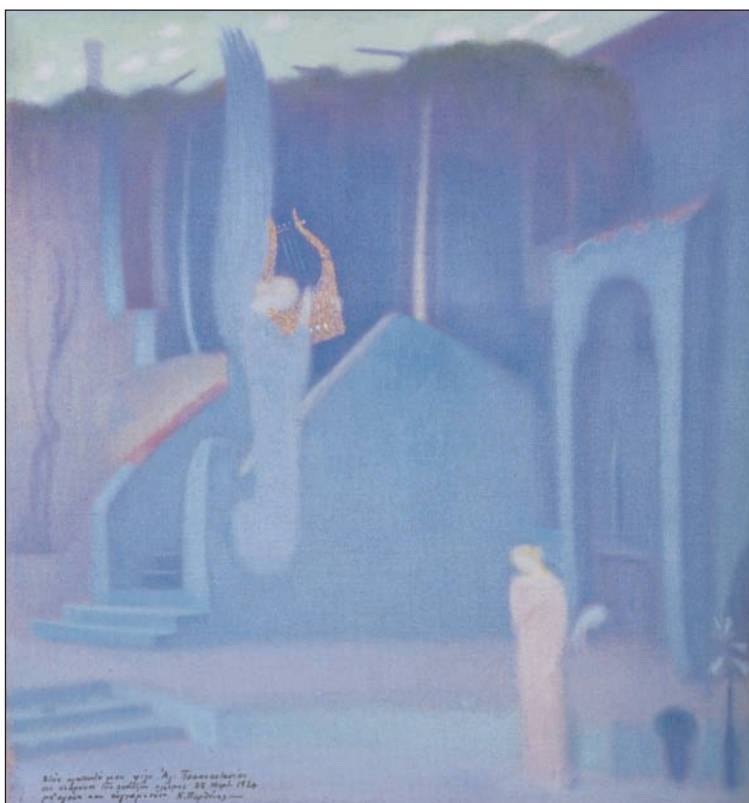
Γι' αυτό, λοιπόν, ας ξεχάσουμε, έστω για λίγο, το θεοκρατικό Βυζάντιο, την Εκκλησία, τα άμφια και κάθε θεσμική μορφή της θρησκείας που γίνεται από βαρετή έως επίφοβη, διότι τελικά είναι εξουσία. Ας μην αναγάγουμε το χριστιανικό Βυζάντιο μόνο σε μια παρελθούσα ιστορική περίοδο, ώστε να εξορκίσουμε, συν τοις άλλοις, τους θρησκευτικούς δαίμονες μέσα μας. Ας δούμε καλύτερα τι υπάρχει στο παρελθόν από το παρόν και ας κρατή-

σουμε μόνο το πνευματικό περιεχόμενο που προσδίδει σε αυτή την αδάμαστη ελκτική δύναμη, αυτήν που οι αρχαίοι ονόμασαν έρωτα και οι χριστιανοί αγάπη. Μακριά από μεγάλους καθεδρικούς ναούς και θεαματικά άμφια, μόνος του ο καθένας, ας αντικαταστήσει τον θεικό Αγαπημένο της θρησκείας με έναν γήινο αγαπημένο ή αγαπημένη. Ποιος άραγε δεν θα ήθελε να αγαπήσει και να αγαπηθεί σύμφωνα με το «κραταιά ως θάνατος αγάπη»;

Και όταν συμβεί αυτό, τότε ο βυζαντινός άγγελος, δηλωτικός της θείας παρουσίας, μεταμορφώνεται σε έρωτα (ο Ευαγγελισμός μου έρχεται στο νου!).

Έτσι, πλάι πλάι, ο ζαβολιάρης αρχαιοελληνικός φτερωτός θεός και ο βυζαντινός άγγελος με το θλιμμένο μειδίαμα, φαντάζουν ως οι δύο όψεις του ίδιου ερωτικού-αγαπητικού νομίσματος. Πρόκειται για το συνδυασμό της

ερωτικής έξαψης και της αγαπητικής γαλήνης. Έρωτας και αγάπη αλληλοσυμπληρώνονται. Στα πρόσωπα και των δύο βλέπει κανείς την ταυτόχρονη παρουσία της χαράς και της λύπης που συνοδεύουν πάντα τον έρωτα, την αγάπη, τη ζωή. Είναι η περίφημη χαρμολύπη, από την οποία είναι γεμάτη η ζωή. Μήπως άραγε και ο Πλάτωνας αυτό υπονοεί, όταν θεωρεί τον Έρωτα παιδί του Πόρου (πλούσιος στα μέσα) και της Πενίας; Ποιος ξέρει!

Κωνσταντίνος Παρθένης, «Ευαγγελισμός», 1910-11, λάδι, Εθνική Πινακοθήκη. Με τη λύρα που κρατάει ο άγγελος μας παραπέμπει στον Ορφέα. Έτσι η σκηνή του Ευαγγελισμού μετατρέπεται σε αυτήν της αναζήτησης της νεκρής Ευρυδίκης από τον Ορφέα, ο οποίος κατεβαίνει στον Άδη γι' αυτόν το σκοπό. Συμβολοποίηση της απόλυτης ερωτικής αγάπης, όπως από απόλυτη αγάπη στέλνει ο Θεός τον γιο Του στη Γη, μέσω της Παναγίας, για χάρη των ανθρώπων, και από αγάπη Εκείνος θα πεθάνει γι' αυτούς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Φριδερίκος Νίτσε, *Ιστορία και ζωή*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1993, σ. 25.

² Πλάτωνος *Συμπόσιον*, 19α (κείμενον, μετάφρασις και ερμηνεία υπό Ιωάννου Συκουτρή), Βιβλιопωλείον της Εστίας, Αθήνα 1994.

³ *Προς Κορινθίους Α'* 13.13-14. Με αυτό το κείμενο τελειώνει και η κινηματογραφική ταινία «Μπλε» του Κισλόφσκι, από την τριλογία «Μπλε», «Κόκκινο», «Άσπρο». Μέρος του κειμένου ακούγεται μελοποιημένο από τον Ζ. Πράισνερ.

⁴ *Άσμα Ασμάτων* 8.6. Ένα μέρος από το *Άσμα Ασμάτων* έχει υπέροχα μελοποιηθεί από τον Μάνο Χατζηδάκη, στον «Μεγάλο Ερωτικό».

⁵ Σοφοκλής, *Αντιγόνη* 521, μτφρ. Γ. Γεωργουσόπουλος, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1994.